

William E. Hablitzel, internist

Oog
in oog
met de
dood

Een ander perspectief op het leven

AnkhHermes

Oorspronkelijke titel: *Dying Was the Best Thing that Ever Happened to Me*, uitgegeven door Sunshine Ridge Publishing, USA

Vertaling: Ananto Dirksen

www.ankh-hermes.nl

CIP-gegevens

ISBN: 97890 202 04292

NUR: 720

Trefwoord: leven / sterven / dood

© 2006 William E. Hablitzel

© 2011 Nederlandse vertaling Uitgeverij Ankh-Hermes, Deventer

Uit deze uitgave mag uitsluitend iets verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, opnamen, of op welke andere wijze ook, hetzij chemisch, elektronisch of mechanisch, na voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Any part of this book may only be reproduced, stored in a retrieval system and/or transmitted in any form, by print, photoprint, microfilm, recording, or other means, chemical, electronic or mechanical, with the written permission of the publisher.

Inhoud

Voorwoord 7

Inleiding 11

1. Ik ben pas gaan leven toen ik ging sterven 13
 2. Ik heb er maar één weg te geven 25
 3. Op de vlucht neergeschoten 39
4. Het leven is wat je denkt dat het is 57
 5. Ga met pensioen als je nog leeft 75
 6. We hebben niet veel tijd 91
7. God is goed geweest voor mij 109
8. Doodgaan is het beste dat me ooit is overkomen 127
 9. De wijsheid der geneeskunde 145
 10. Om hoofdpijn van te krijgen 173
 11. Je neemt er ook iets van mee 197
12. Het wonder van geheeld worden 217
 13. De reis naar huis 237

*Voor Caroline,
die me een andere weg heeft laten zien
om te bewandelen.*

*Voor Ken en Kathy,
die hun weg met mij hebben gedeeld.*

*En voor mijn vader,
die een licht op mijn pad is geweest.*

Voorwoord

Mijn hele leven heb ik boeken beschouwd als intieme vrienden, hoe vreemd dat ook klinken mag. Als ik wanhopig was, pakte ik een boek uit de kast en sloeg het open. Op de pagina waar het openviel, begon ik te lezen. Een goed boek heeft iets magisch, iets mystieks. Je krijgt de gelegenheid om te luisteren naar de schrijver die jou persoonlijk toespreekt en je vertelt welke dingen belangrijk zijn. Als je weer stopt met lezen, kun je de schrijver beschouwen als een leraar, een mentor, een gids of, nog belangrijker, als een oude vriend die zijn wijsheid en inzichten met je heeft gedeeld.

Toen ik het manuscript van *Dying Was the Best Thing That Ever Happened to Me* van William Hablitzel ontving, besloot ik er zodra ik gelegenheid had naar te kijken. Je moet weten dat ik honderden manuscripten krijg van mensen die willen dat ik hun werk lees en er commentaar op geef. Hoe leuk ik dat ook vind, ik zou iedere minuut die ik wakker ben moeten lezen als ik daar gehoor aan gaf. Maar af en toe, heel af en toe, pakt een boek me en laat het me niet meer los. Dan moet ik gaan zitten en het lezen.

Dat was het geval met het boek van Bill. De intrigerende titel en het verlangen om te ontdekken wat die betekent, zorgden ervoor dat ik al mijn besognes aan de kant zette en begon te lezen. Dat was het begin van een geheel nieuw en prachtig avontuur. Ik bleef lezen en kon er niet mee stoppen, totdat ik in de vroege ochtenduren bij de laatste pagina was. Ik had een gevoel van hoop en bevrijding, maar ik voelde me ook een beetje triest. Het gevoel van hoop en bevrijding kwam door wat ik in het boek gelezen had, het trieste gevoel kwam,

omdat ik het boek uit had. Een schrijver die dat bij een lezer teweeg kan brengen, is een meester in de kunst van het schrijven.

In dit boek combineert Bill zijn ervaring als vooraanstaand internist en docent met zijn zeldzame wijsheid en inzicht, en biedt hij ons een fantastische richtlijn voor ons leven. En hij doet dat met zulke mooie en tegelijk eenvoudige woorden. Veel van mijn beste vrienden zijn arts, dus ik ben gewend aan hun ingewikkelde schrijfstijl, die ver uitgaat boven het kennisniveau van de gemiddelde persoon. Maar bij Bill is dat anders. Het is hem gelukt om de arts en de schrijver te laten versmelten en woorden van troost, hoop en mysterie uit zijn pen te laten vloeien.

Dit boek geeft een nieuwe betekenis aan de woorden *leven* en *sterven*. De verhalen die hier worden verteld, zijn echt. Ze zijn afkomstig van Bills ervaringen als een internist die veel heeft meegemaakt en die op zijn plek in het universum iets wil betekenen. Ik kom heel erg in de verleiding om je iets te vertellen over de verhalen in dit boek, maar ik doe dat niet. Ik wil jou als lezer niet het genoeg ontnemen zelf te ontdekken wat dit boek voor je in petto heeft. Ik heb tenslotte zelf het voorrecht gehad om de schoonheid en de wijsheid, de vreugde en de pijn, en het mysterie en de magie van dit bijzondere boek te ervaren.

Wijlen Elisabeth Kübler-Ross, schrijfster van de klassieker *Lessen voor levenden: gesprekken met stervenden*, was een goede vriendin van mij. Voordat zij zich terugtrok, ben ik een aantal jaren vice-voorzitter geweest van het Elisabeth Kübler-Ross Center. Dikwijls zaten wij 's avonds na het avondeten in haar woonkamer te praten over de betekenis van het leven, de dood en het hiernamaals. Die gesprekken duurden dikwijls tot in de kleine uurtjes, maar ze waren altijd opwindend en leerrijk. Ik zou nooit kunnen zeggen wat zij van dit boek zou hebben gevonden, maar omdat ik haar zo goed heb gekend, kan ik niet anders dan denken dat ze met een glimlach gezegd zou hebben: 'Wat een prachtig boek! Ieder mens op deze planeet zou het moeten lezen.'

Koop dit boek niet alleen voor jezelf. Koop een exemplaar voor iemand die je dierbaar is. Je zult er geen spijt van hebben. Bewaar je eigen exemplaar goed en lees er vaak in. Leen het niet aan iemand anders uit, want ik verzeker je dat de kans dat je het terugkrijgt klein is. Je zult de ontroerende en ware verhalen die in dit boek staan steeds opnieuw willen lezen.

Dank je, Bill, dat je dit prachtige werk met ons wilt delen. Dank je dat je ons laat zien hoeveel medeleven een echte arts kan hebben. Ik moet je echter waarschuwen: wanneer je lezers dit boek uit hebben, zullen ze aandringen op meer verhalen en ben jij voor je het beseft bezig met een vervolg op de inzichten waarin je ons hier laat delen. Zelf zal ik je er net zo lang om smeken tot je gaat zitten en meer (hopelijk veel meer) van dit soort fantastische boeken schrijft.

John Harricharan

Bekroond auteur van *When You Can Walk on Water, Take the Boat*

www.Insight2000.com

Inleiding

Er zijn momenten in het leven die zo ingrijpend zijn dat ze ons ogenblikkelijk en voorgoed veranderen. Veel te vaak dienen deze speciale momenten zich echter aan als wij ze niet opmerken. Dan merken we ze niet op, in beslag genomen als we worden door drama's uit het verleden of plannen voor de toekomst. Misschien is wijsheid wel het ervaren van de rijkdom die iedere dag ons schenkt, voldoende aanwezig zijn om de momenten te herkennen die ons kunnen transformeren en ze aan te grijpen voordat ze ons ontglippen.

We leven in een gecompliceerde en verwarrende wereld. We proberen de betekenis te begrijpen van het ongekend grote natuurgeweld, de onvoorstelbare wreedheid die de mens vertoont in naam van zijn religie en de enorme plagen van nood en schaarste. De kranten die we lezen, de televisie waar we naar kijken en de muziek waar we naar luisteren bieden ons een bodemloos diepe bron van angsten en zorgen waaruit we altijd kunnen putten. Onze dagen verlopen tegenwoordig allemaal even hectisch, want er is veel te veel te doen in veel te weinig tijd. We zijn zo druk bezig met ons werk, dat velen van ons, misschien wij allemaal wel, niet meer weten hoe we moeten leven.

Op sommige momenten kan verwarring echter plaatsmaken voor inzicht, verdrijft een gevoel van vrede onze angst en verandert schaarste in overvloed. Dan dringt het plotseling tot ons door dat waar we zo lang naar gezocht hebben ons heeft gevonden. Dat is de kracht van het leven waarvan wij deel uitmaken.

Patiënten vertrouwen hun leven toe aan hun arts en de levens van al die patiënten zijn spiritueel met elkaar verbonden en worden beïnvloed door de mysteriën van het universum. Zo ontstaan er talloze verhalen. Die verhalen kunnen ons iets vertellen over het geheim dat een leven betekenis geeft, over wijsheid en over uitzonderlijke ervaringen. Het zijn heilige lessen, te kostbaar om opgesloten te blijven achter de muren van een ziekenhuis of binnen de kille sfeer van een spreekkamer. Het zijn lessen die ons iets kunnen vertellen over het wonderbaarlijke en ons de weg ernaartoe kunnen wijzen.

De mensen met wie je in dit boek kennismaaakt, zijn echte mensen. Hun namen en omstandigheden zijn om privacyredenen veranderd, maar de essentie van hun wezen en het wonderbaarlijke karakter van hun leven worden getrouw weergegeven. Het zijn mensen die voor mijn leven een zegen zijn geweest. Ze hebben mij doen beseffen hoe belangrijk onze korte tijd hier is. Ze zijn mijn leraren geweest. Ik wil je uitnodigen om ook van hen te leren en mij te vergezellen op een ongelooflijke reis naar een plek die maar weinig mensen te zien krijgen en nog minder mensen leren begrijpen.

Het zal iets prachtigs worden!

William E. Hablitzel, arts

hoofdstuk 1

Ik ben pas gaan leven toen ik ging sterven

*Wanneer de leerling er klaar voor is,
verschijnt de leraar.*

OUD BOEDDHISTISCH GEZEGDE

Toen ik net arts was geworden en voor het eerst ver weg van thuis in een vreemde stad woonde, keek ik met spanning uit naar wat het leven me allemaal zou brengen. De titel van ‘dokter’ paste bij me zoals een paar nieuwe schoenen: van buiten glimmend gepoetst, maar met een onwennig gevoel, omdat ze nog moeten worden ingelopen. Als ik met ‘dokter’ werd aangesproken, keek ik altijd om me heen of er een echte arts in de buurt was.

Hoewel de herinneringen aan mijn afstuderen nog vers en levendig waren, had ik niet de illusie dat mijn studie mij volledig had voorbereid op het dagelijks werk van een huisarts. Ik moest nog veel leren en ik wilde zo snel mogelijk, bijna halsoverkop, ervaring opdoen. Toen ik als co-assistent begon, wist ik dat mijn leerperiode was aan-

gebroken, maar dit bleek een ander soort leren te zijn. Ochtendrondes, avondrondes en grote visites betekenden urenlang meelopen met ervaren artsen en uit de eerste hand leren hoe je met patiënten en hun klachten omgaat. Het co-assistentenschap bood eindeloos veel kansen om iets te leren. Soms leerden we onze belangrijkste lessen echter van de meest onwaarschijnlijke leraren: onze eigen patiënten.

Een belangrijk deel van mijn praktijkervaring deed ik op tijdens mijn opleiding in het plaatselijke veteranenziekenhuis. Het veteranenziekenhuis bleek een fantastische plek om het vak te leren. Er was een eindeloze vraag om zorg en op het eind van een werkdag hadden zelfs degenen onder ons met de minste ervaring het gevoel dat ze dienstbaar waren geweest. Het veteranenziekenhuis kan ook bedreigend zijn en vanaf het moment dat we er binnenkwamen, werd ons geleerd hoe we met frustraties moesten omgaan. Mijn eerste indrukken van een veteranenziekenhuis zullen me altijd bijblijven.

Er was geen bordje nodig om duidelijk te maken dat het ging om een gebouw dat door het ministerie ontworpen en geleid werd. Het zou moeilijk geweest zijn om een kleurlozer en ontmoedigender gebouw te ontwerpen. Door de uit grote betonblokken opgetrokken muren en het geringe aantal ramen leek het meer op een gevangenis. Zelfs de grote draaideuren straalden doelgerichtheid uit: een snelle verplaatsing van mensen. Via die deuren kwam je in een enorm grote, spelonkachtige ruimte. De hal was niet bedoeld om je welkom te heten of je op enigerlei wijze op je gemak te stellen. De hal was ontworpen als wachtruimte en er werd druk gebruik van gemaakt. Langs de muur bevonden zich op gelijke afstanden loketten, waarboven werd aangegeven om welke diensten het ging: ziektekostenvergoedingen, medicijnen, eerstehulp, patiëntenregistratie, poliklinieken en zelfs pastorale zorg. Voor elk loket stond een rij wachtende mannen. Sommige loketten waren ingericht op zeer lange wachtrijen. Medicijnen, ziektekostenvergoedingen en inschrijving polikliniek leken erg populair, want er stonden honderden mannen te wachten op een persoonlijk onderhoud. In het midden van de ruimte stonden rijen

plastic stoelen die meer thuis leken te horen in een busstation dan in een ziekenhuis. Hier zaten de veteranen te wachten op hun beurt als ze niet in de rij stonden.

Toen ik dit voor het eerst zag, had ik even tijd nodig om het te verwerken. In de draaideur stond ik, waarschijnlijk met open mond, naar dit beeld te staren. Het zou niet de laatste keer die dag zijn dat ik twijfelde aan de weg die ik had gekozen. Hoeveel gemakkelijker zou het voor mij zijn geweest om me om te draaien en terug te keren naar waar het veilig, vertrouwd en comfortabel was. Maar deze vreemde wereld had ook iets wat mij fascineerde. Terwijl ik daar stond in een zee van vaders en grootvaders, zag ik mijn eigen vader en voelde ik zijn wijsheid. Hij had ervoor gezorgd dat ik de titel van arts had verworven. Kon ik een betere plek bedenken om een echte arts te worden?

Als ik ooit het ideaal had gehad mijn dagen door te brengen met het doen van medisch onderzoek en het beoefenen van de geneeskunde, dan liet het veteranenziekenhuis mij snel zien hoe de realiteit eruitzag. Voor een co-assistent was het geen gemakkelijke werkplek. Veel ondersteunende diensten die in een gewoon ziekenhuis normaal waren, ontbraken hier. Medisch studenten en co-assistenten waren voor de door bezuinigingen geplaagde directeuren van veteranenziekenhuizen een aanlokkelijke manier om de tekorten op te vangen.

Tot onze ergernis bestonden voor beginnende artsen de werkdagen voornamelijk uit bloed afnemen, infusen aanleggen, patiënten naar onderzoeken brengen en zelfs pastorale gesprekken voeren en het gewone verzorgingswerk doen. Misschien brachten deze dagelijkse taken ons dichterbij onze patiënten, maar we waren te vermoeid of te belast om dat te kunnen waarderen. Het stemt toch wel tot nadenken als je tot de ontdekking komt dat patiënten aan degenen die hun bed door de gangen reden of hen bloed afnamen dingen toevertrouwen die ze nooit van hun leven aan een arts zouden vertellen. Daardoor ging je deze mensen anders zien en veranderden ze in vaders en grootvaders, in mannen die hun leven met je konden delen en

die je iets te leren hadden. Hoewel het jaren heeft geduurd eer ik het besepte, heb ik mijn grootste leraren ontmoet terwijl ik een brancard voortduwde of een bed verschoonde. Een van hen was Roger Harrold.

Ik ontmoette meneer Harrold de eerste keer in de *Patient Evaluation Area*, zo werd in het veteranenziekenhuis de eerstehulpafdeling genoemd. Met zijn verweerde huid en zijn grove trekken zag hij er ouder uit dan zijn tweeënzestig jaar. Zijn uitdrukking en zachte stem weerspiegelden een vriendelijk mens, al lag er in zijn ogen ook iets sombers, misschien zelfs iets verdrietigs. Hij zag eruit alsof hij zich overgegeven had, alsof hij met zijn aanwezigheid toegaf dat hij gefaald had. Deze man was niet gewend aan ziekten en problemen die hij niet zelf kon oplossen.

Naast hem stond een klein vrouwtje met grijzend haar en lijnen in haar gezicht die maakten dat ze altijd leek te glimlachen. Op die dag glimlachte ze echter niet, maar liet ze een zorgelijke uitdrukking zien, waarmee ze duidelijk maakte waarom haar man vandaag in het ziekenhuis was. Hij had het thuis nog wat langer vol willen houden, maar zij kon de veranderingen die zich na veertig jaar opeens in haar man voltrokken niet langer aanzien. Omdat ze geen huisarts hadden — meneer Harrold had op dit punt een uitgesproken mening — had ze hem in de auto gezet en was ze zelf de ruim honderd kilometer naar het veteranenziekenhuis gereden. Dat was de eerste keer, want autorijden deed meneer Harrold altijd zelf.

Het leek mevrouw Harrold op te luchten dat ze de kans kreeg te vertellen wat ze hadden meegemaakt. Sinds haar man na de Tweede Wereldoorlog uit dienst ontslagen was, hadden ze op een kleine boerderij gewoond. Het was geen gemakkelijk bestaan geweest, maar ze hadden er enorm van genoten. Mevrouw Harrold merkte zes maanden geleden, of misschien al een jaar eerder, dat er iets in haar man veranderd was. De veranderingen kwamen zo geleidelijk en hij bleef ze zo hardnekkig ontkennen, dat ze elkaar er gemakkelijk van konden overtuigen dat alles in orde was. Maar na verloop van tijd kost-

te het meneer Harrold steeds meer tijd om zijn ochtendkarweitjes te doen. Hij sliep niet meer in hun bed, maar wilde rechtop in een stoel slapen. Ademhalen was steeds meer een zware inspanning voor hem geworden. Toen hij op een ochtend zo buiten adem was dat hij zijn tanden niet meer kon poetsen, wist ze dat er iets helemaal mis was.

Het was een bekend verhaal, zelfs voor een jonge co-assistent, en een diagnose stellen kostte dan ook niet veel tijd. Het was een diagnose die zelfs voor een medisch student eenvoudig was. Lage bloeddruk, snelle hartslag, vocht in longen en andere weefsels, en een verminderde zuurstoftoevoer door het bloed, het wees allemaal op congestief hartfalen. Het was ook een kwaal die iedere medisch student kon behandelen en al snel lag meneer Harrold aan de zuurstof, had hij een infuus en kreeg hij vochtafdrijvende medicijnen. Binnen een uur voelde meneer Harrold zich stukken beter en had hij een klein beetje vertrouwen in artsen gekregen — met name in deze jonge arts. Ik was dankbaar dat ik door een eenvoudige diagnose en een eenvoudige behandeling voor een bekwaam arts werd aangezien.

Terwijl ik meneer Harrold in een rolstoel naar zijn kamer duwde, leerden wij elkaar een beetje kennen. Ik steeg wat in zijn achting toen hij hoorde dat mijn vader was opgegroeid op een boerderij en dat hij mij de liefde voor het land en de natuur had bijgebracht. Meneer Harrold vertelde over zijn eigen boerderij, over wat hij verbouwde en over zijn meest geliefde plekje: een plas vlak bij een klein stukje bos waar allerlei zang- en watervogels zaten. We hielden allebei van vogels. Onze gezamenlijke liefde voor vogels zou ons met elkaar verbinden, waarschijnlijk nog meer dan de band tussen arts en patiënt.

In de dagen die volgden brachten meneer Harrold en ik veel tijd in elkaars gezelschap door. Iedere vier uur verscheen ik aan zijn bed om vochtafdrijvende medicijnen aan zijn infuus toe te voegen, naar zijn borst te luisteren en zijn bloeddruk op te nemen. We praatten dan altijd wat met elkaar. Hij vertelde mij over de vogels op zijn boerderij en ik deelde mijn verhalen met hem. Zijn favoriete vogel was het winterkoninkje, omdat die alle maanden van het jaar zong, zelfs mid-

den in de winter. Dat was iets diepzinnigs dat hij mooi vond en waaraan hij een voorbeeld meende te moeten nemen.

Door het werk in het veteranenziekenhuis werd je emotioneel enorm heen en weer geslingerd. Het ene moment ging het om leven of dood, het volgende maakte je volkomen absurde dingen mee. Je kon je echter vrij eenvoudig onttrekken aan de drama's die zich voortdurend om je heen afspeelden en ik koesterde de rustige momenten die mij de kans gaven om alles om me heen alleen maar waar te nemen. Het was alsof je naar opgewonden jochies op zomerkamp zat te kijken, compleet met uniformen, activiteiten en maatjes om hun verhalen aan te vertellen. De ziekenhuiskleding die bij binnenkomst werd uitgereikt, bestond uit een lichtbruine pyjama, een donkerbruine badjas en slippers. Eigen kleding en persoonlijke bezittingen werden voor de duur van de opname bewaard in de eigendomskamer. Voor wie in het ziekenhuis verbleef, zag de dag er heel gestructureerd uit. Iedere dag kregen patiënten te horen hoe laat en waar ze voor de afgesproken onderzoeken moesten verschijnen en op welke tijden ze geacht werden op hun kamer te zijn. Er was ook tijd voor ontspanning en her en der zag je groepjes mannen bijeen zitten, om elkaar verhalen over de oorlog te vertellen, het ene verhaal nog heroïscher en afschuwelijker dan het andere.

Zoals er op ieder zomerkamp een jongen is die een beetje buiten de boot valt, zo was dat in het veteranenziekenhuis Roger Harrold. Jongens onder elkaar was eigenlijk niets voor hem en hij nam nooit deel aan gesprekken over de oorlog en het heldendom. Hij vertelde ook nooit iets over zijn eigen diensttijd. Maar ik wist dat er achter die duistere blik een verhaal moest schuilgaan.

Naarmate de dagen weken werden, namen de verbeteringen in de toestand van meneer Harrold af en leek het tij van de strijd zich geleidelijk tegen ons te keren. Zijn hart had ernstige schade geleden door een reeks onopgemerkte hartaanvallen. Er was niet veel kracht in zijn hart over om de vitale organen te laten functioneren. De pomp liet het geleidelijk aan afweten en werkte op nog maar tien procent

van het normale vermogen. Er waren steeds hogere doseringen medicijnen nodig om het vocht uit zijn longen te houden en mijn bezoeken aan zijn kamer werden frequenter en urgenter. Met elk bezoek werd het moeilijker om meneer Harrold als patiënt te zien. Zijn vrouw en zijn zoon kwamen bijna iedere dag langs en ik begon naar hun bezoek net zo uit te kijken als hij. Dikwijls aten we samen in de kantine van het ziekenhuis. Al snel verklaarde mevrouw Harrold dat het eten niet deugde en bracht ze zelf eten mee. Ze bekommerde zich persoonlijk om mijn voeding en ik werd altijd opgepiept als het tijd was om samen met hen iets te eten. Onder het genot van zelfgemaakte soep, broodjes en talloze verrukkelijke zelfgebakken koekjes bedachten wij oplossingen voor de problemen in de wereld en deelden we onze blijdschap en ons verdriet. Zo liepen we gezamenlijk deze bijzondere weg. We waren familie geworden.

De oogsttijd kwam en voor het eerst werd het graan zonder meneer Harrolds aanwezigheid van het veld gehaald. Ik denk echter dat hij er in de geest bij aanwezig was en dat hij iedere stap nauwlettend volgde. Op Thanksgiving Day wilde hij weer thuis zijn, om zijn kleinkinderen te zien, maar het heeft niet zo mogen zijn. Toen zijn hart verder achteruitging, lieten ook zijn nieren het langzaam afweten, gevolgd door zijn lever. Tijdens mijn ochtendronde op de dag voor Thanksgiving vroeg de geneesheer-directeur mij om meneer Harrold te vertellen dat hij stervende was. Ik had zoiets nog nooit gedaan. Hoewel ik niet wist of ik het wel kon, begreep ik dat hij dit het beste van mij kon vernemen. We besloten om zijn familie deze feestdag te gunnen en ik zou hem de dag erna, vrijdag, het nieuws meedelen.

Ed Harrold was Rogers enige kind. Hij was een jaar jonger dan ik, maar had al twee kinderen, twee jongens van zes en acht. Ik mocht hem direct en in de maanden dat zijn vader verpleegd werd, hadden wij tijdens de koffie vele gesprekken. Hij woonde samen met zijn vrouw en kinderen op ongeveer een uur rijden van de plaats waar hij was opgegroeid. Hoewel zijn vader had gewild dat hij de boerderij

overnam, dreef zijn hartstocht hem in een andere richting, al bleef de boerderij hem dierbaar. Zijn jongens maakten met hun grootvader eindeloos wandelingen door de velden en ontwikkelden zo hun liefde voor de natuur. De jongens waren het belangrijkste in Rogers leven geworden.

Kinderen werden niet toegelaten in het veteranenziekenhuis en het was niet waarschijnlijk dat van die regel zou worden afgeweken, zelfs niet voor een stervende man. Een ander, niet-officieel principe in het ziekenhuis was dat je beter je verontschuldigen kon aanbieden dan om toestemming kon vragen. Toen de hoofdzuster op Thanksgiving Day de afdeling verliet om te gaan lunchen, loodsten Ed en ik de jongens stiekem langs de trap naar binnen. Het lukte de jongens om iets voor elkaar te krijgen dat ik met medicijnen niet had weten te bewerkstelligen: een uur lang was meneer Harrold blij en levendig. Voor dat ene uur was het hem gelukt om met Thanksgiving ‘thuis’ te zijn.

Ik nam de jongens weer mee de trap af naar hun moeder, zodat Ed en mevrouw Harrold even alleen konden zijn met Roger. In de hal stopte de oudste van de twee jongens, keek mij aan en zei: ‘Gaat opa al snel weg?’

Enigszins geschokt vroeg ik: ‘Hoe kom je erbij dat je grootvader weggaat?’

‘Opa zei het zelf’, legde de jongen uit. ‘Hij vertelde dat hij naar de hemel ging en dat wij hem een heel lange tijd niet meer zouden zien.’

‘Wat vind je daarvan?’ informeerde ik met een gebroken stem.

‘Ik vind het verdrietig’, zei hij, ‘maar opa zei dat we op de boerderij altijd als we dat wilden met hem konden wandelen en praten.’

Terwijl ik zocht naar woorden om hier iets op te zeggen, knikte hun moeder naar me en ik zei: ‘Ja, je grootvader gaat spoedig weg, maar hij houdt heel veel van jullie en hij zal altijd in de buurt zijn.’

Toen ik terugkeerde in de kamer van meneer Harrold was het duidelijk dat iedereen had gehuild. Ik was verlegen met mezelf en probeerde ongemerkt weg te gaan, maar meneer Harrold riep me terug.

Hij had het over de oorlog. Hij was op de stranden van Normandië geweest en vertelde over de verlammeende angst om zijn vrienden te zien sterven of iemand om zijn moeder te horen roepen. Hij sprak over het schuldgevoel dat hij had, omdat hij het had overleefd, en over zijn verlangen om met zijn leven iets bijzonders te doen, ter ere van degenen die waren achtergebleven. Dit was zijn geheim, dit was de duisternis in zijn ogen.

Er was een rustig plekje in het veteranenziekenhuis, een overlegkamer die maar zelden werd gebruikt en die ik op een van de eerste dagen van mijn werk daar had ontdekt. Het zachte licht in de kamer en de comfortabele stoelen betekenden in perioden van grote stress een dierbaar toevluchtsoord. Het mooiste aan de kamer was het grote raam dat uitkeek op de voederhuisjes voor vogels die waren opgehangen door de tuinman. Vrijdagmorgen vroeg duwde ik meneer Harrold in zijn rolstoel naar dat raam en samen genoten we van de roodbuikspechten, de boomklevers en de mezen, vogels die de sombere winterdagen kleur gaven en ons eraan herinnerden hoe eenvoudig het is om schoonheid te vinden als we ernaar zoeken.

In de rust van die speciale plek praatten we over de betekenis van familie en van liefde. We dachten samen na over wat schoonheid is en over wat dingen betekenis geeft. We spraken over leven, en over sterven. Hij wilde geen hoogdravende woorden, geen medische apparatuur en geen tranen. Hij gaf mij een eenvoudige raad: behandel mij als familie. Ik bracht meneer Harrold terug naar zijn kamer en met een licht trillende hand schreef ik op zijn kaart: *Niet reanimeren.*

Meneer Harrold was in de dagen die volgden zelden alleen. Zijn familie was altijd in de buurt en hij werd veelvuldig bezocht door verpleegsters, personeel en allerlei stafleden die met de zachtaardige boer in de kamer op de hoek kennis hadden gemaakt. Die aandacht bracht hem in verlegenheid, maar hij beantwoordde iedereen met een blik van waardering. Hij was te zwak geworden om zijn kamer nog uit te komen, ook niet in een rolstoel. Rechttop zitten was een ware

beproeving voor hem geworden. In plaats van op genezing, richtten wij ons nu op zorg en troost. Ik begreep toen nog niet dat beide benaderingen helend kunnen zijn.

Op een zondag, vroeg in de ochtend, vlak voor het eind van een lange nachtdienst, werd ik aan het bed van meneer Harrold geroepen. Zijn familie was daar al, evenals zijn verpleegster en de ziekenhuispredikant. Zijn bloeddruk was heel laag geworden en zijn pols was zwak en onregelmatig. We keken elkaar lang in de ogen en ik had er moeite mee om aan zijn verzoek van geen tranen te voldoen. Met een vage glimlach pakte hij mijn hand, hield die in de zijne en zei met een zachte stem: ‘Dank je dat je me hebt geholpen te sterven.’

‘Wat bedoelt u?’ vroeg ik, terwijl de tranen die ik probeerde te onderdrukken in mijn ogen kwamen.

‘Ik ben pas gaan leven toen ik ging sterven’, legde hij uit. ‘Ik heb altijd geloofd dat je sommige dingen nooit hoeft uit te spreken. Met mijn leven heb ik mijn familie duidelijk gemaakt wat ik voor ze voel, maar ik heb het nooit onder woorden gebracht. Nu heb ik mijn zoon voor het eerst gezegd dat ik van hem houd. En ik heb hem horen zeggen dat hij van mij houdt.’

Hij keek heel lang iedereen aan. Zijn ogen rustten op zijn vrouw en zijn zoon, en hij vervolgde: ‘Er heeft hier iets prachtigs plaatsgevonden. Ik heb geleerd om van het alleen zijn te genieten. Ik heb geleerd om naar de stilte te luisteren. Het heeft me jaren gekost, maar eindelijk ben ik erachter gekomen. De rekening wordt niet hier op aarde bijgehouden.’

Met een zacht *dankjewel* bracht hij mijn hand naar zijn lippen, kustte hem en legde hem toen op zijn hart. En toen verdween hij naar elders.

Het feit dat ik koude voeten had, maakte mij weer bewust van waar ik was. Het had die nacht gesneeuwd, voor het eerst die winter. Nadat ik die ochtend het ziekenhuis verliet, wilde ik even naar de boom met de voederhuisjes. Ik stond daar in de sneeuw, overweldigd door de

schoonheid van een heel gewone boom midden in een stad. Het duurde een tijdje voordat ik begreep wat er die ochtend gebeurd was. Ik had een ongemakkelijk dubbel gevoel. Ik was zowel een arts die door de dood verslagen was als een getuige die daardoor een rijker mens was geworden. Ik heb leren aanvaarden dat mijn grootste triomfen, mijn grootste sprongen in begrip, voortkomen uit schijnbare mislukkingen en de moed om te voelen.

Soms verschijnt de leraar nog voordat wij in staat zijn de les te begrijpen. Terwijl ik me omdraaide om terug te gaan, vulde de zang van het winterkoninkje de lucht. Toen wist ik dat mijn leraar mij altijd zou vergezellen.